

ДОРИХОНА ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШГА УСЛУБИЙ ЁНДАШУВЛАРНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ

Убайдуллаева Фариза Азаматовна

*Самарқанд давлат тиббиёт университети Фармацевтика ишيني
ташкил этиш кафедраси магистратура резиденти*

Илмий рахбар, PhD, доцент: Базарова Нигина Собиржоновна

Аннотация: Ушбу мақола ўзгарувчан фармацевтика бозори шароитида дорихона ташкилотларининг рақобатбардошлигини баҳолаш учун услубий ёндашувларни ишлаб чиқишга бағишланган. Самарқанд вилояти мисолида рақобатбардошликнинг асосий омиллари, хусусан, иқтисодий, ижтимоий ва технологик жиҳатлари таҳлил қилинган. Миқдорий ва сифат кўрсаткичларини ўз ичига олган кўп босқичли баҳолаш модели таклиф этилган. Тадқиқот натижалари рақамли воситаларни жорий этиш, ассортиментни мақбуллаштириш ва стратегик жойлаштиришнинг самарадорлигини кўрсатади. Ишнинг амалий аҳамияти минтақа дорихона тармоқларида синовдан ўтказилганлиги билан тасдиқланган.

Калит сўзлар: рақобатбардошлик, фармацевтика бозори, дорихона ташкилотлари, SWOT-таҳлил, рақамлаштириш.

Кириш

Глобаллашув ва рақамлаштириш шароитида фармацевтика бозори кучайган рақобатга дуч келмоқда. Бу эса дорихона ташкилотлари (ДТ) рақобатбардошлигини баҳолашда янги ёндашувларни ишлаб чиқишни тақозо этмоқда. Айниқса, Самарқанд вилояти сингари шаҳар ва қишлоқ

худудлари ўртасидаги номутаносиблик яққол кўзга ташланадиган минтакаларда бу масала алоҳида долзарблик касб этади. Рақобат замонавий бозорни ривожлантиришда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлиб, ташкилотларни ўз самарадорлигини оширишга, инновацион ечимларни жорий этишга ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини яхшилашга ундайди. Глобаллашув ва рақамлаштириш даврида рақобатбардошлик нафақат нарх стратегиялари билан, балки компаниянинг ўзгаришларга тез мослашиши, илғор технологияларни қўллаши ва истеъмолчилар эҳтиёжларини қондириш қобилияти билан ҳам белгиланади [9,12,21].

Рақобатбардошлик даражасини баҳолаш фаолиятнинг ҳам ички, ҳам ташқи жиҳатларини таҳлил қилишни ўз ичига олади: корхона ресурслари, бошқарув қарорлари, маркетинг стратегиялари ва умумий рақобат муҳити. Бунда SWOT-таҳлил, бенчмаркинг, бозор улушини ўрганиш каби усуллар кенг қўлланилади [24,26].

Ташкилот бозордаги ўз мавқеини муваффақиятли мустаҳкамлаш учун доимий равишда ўзгаришларни кузатиб бориши, хавф-хатарларни олдиндан кўра билиши ва рақобатдош устунликларни кучайтиришга қаратилган стратегияларни ишлаб чиқиши лозим. Фақат шу йўналишдаги тизимли ёндашув юқори рақобат шароитида барқарор ривожланиш ва узоқ муддатли даромадлиликни таъминлай олади [5,7,9,10].

Тез ўзгарувчан бозор шароитида ташқи чақириқларга мослашувчанлик ва тез муносабат билдириш алоҳида аҳамият касб этади. Технологик янгиликларга ва истеъмолчиларнинг ўзгарувчан афзалликларига тезкор жавоб бера оладиган компаниялар сезиларли устунликка эга бўладилар. Масалан, сунъий интеллект, катта ҳажмдаги маълумотлар таҳлили ва бизнес жараёнларини автоматлаштириш нафақат ички фаолиятни оптималлаштиради, балки мижозларнинг содиқлигини оширган ҳолда шахсийлаштирилган таклифларни яратиш имконини ҳам беради [4,6].

Тадқиқотнинг мақсади- минтақавий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда акциядорлик жамиятларининг рақобатбардошлигини баҳолаш ва ошириш учун услубий воситалар тўпламини яратишдан иборат.

Методология

Тадқиқотнинг методологик асоси назарий ва эмпирик усулларни бирлаштирган комплекс ёндашувга асосланади, бу эса олинган натижаларнинг ишончлилиги ва холислигини таъминлаш имконини берди. Ишда рақобатбардошликни таҳлил қилишнинг анъанавий воситалари билан бир қаторда, Самарқанд вилояти фармацевтика бозорининг ўзига хос хусусиятларига мослаштирилган замонавий усуллардан ҳам фойдаланилган.

Тадқиқотнинг назарий қисми корхоналар рақобатбардошлигини баҳолаш соҳасидаги илмий ишларни тизимлаштириш, Ўзбекистонда фармацевтика фаолиятини тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий базани таҳлил қилиш, шунингдек, хорижий тажрибани ўрганишни ўз ичига олди. Фармацияда стратегик бошқарув ва рақамлаштириш масалалари билан шуғулланувчи М. Портер, Р.А. Фатхутдинов ва замонавий тадқиқотчиларнинг ишларига алоҳида эътибор қаратилди. Бу дорихона ташкилотларининг рақобатбардошлигини баҳолашнинг муаллифлик услубини ишлаб чиқиш учун концептуал асос яратиш имконини берди.

Тадқиқотнинг эмпирик қисми миқдорий ва сифат усулларининг уйғунлигига асосланди. Дастлабки маълумотларни тўплаш учун Самарқанд вилоятидаги 80 та дорихона ташкилоти раҳбарлари ўртасида эксперт сўровлари ўтказилди. Бу уларнинг стратегик бошқарув масалаларида компетентлик даражасини баҳолаш, шунингдек, рақобатнинг кучайиши шароитида дорихона ташкилотлари дуч келаётган асосий муаммоларни аниқлаш имконини берди. Сўровнома тўртта асосий бўлимни қамраб олди:

рахбар портрети, дорихона ташкилоти тавсифи, рақобат стратегиялари соҳасидаги хабардорлик ва қўшимча таълимга бўлган эҳтиёж.

Маълумотларни статистик қайта ишлаш вариацион таҳлил, корреляцион ва регрессия моделлаштириш усуллари қўллашни ўз ичига олди. Бу дорихоналарнинг ассортимент сиёсати, хизмат кўрсатиш даражаси ва молиявий барқарорлиги каби кўрсаткичлар ўртасидаги боғлиқликни аниқлаш имконини берди. Фармацевтика бозорининг ривожланиш динамикасини баҳолаш учун динамика қаторлари ва таркибий таҳлилдан фойдаланилди. Бу айниқса дорихона ташкилотлари сони ўсиши шароитида (2023-2025 йилларда 42% га) муҳим аҳамият касб этди.

CWOT-таҳлил АЖнинг рақобатбардошлигига таъсир этувчи ички (кучли ва заиф томонлар) ва ташқи (имкониятлар ва таҳдидлар) омилларни тизимлаштириш имконини берувчи стратегик режалаштириш воситасига айланди. Унинг асосида тўрт хил стратегия ишлаб чиқилди: СО (имкониятларни максимал даражада ошириш учун кучли томонлардан фойдаланиш), СТ (таҳдидларни бартараф этиш учун кучли томонлардан фойдаланиш), ВО (имкониятлар орқали заиф томонларни енгиш) ва WT (заиф томонлар ва таҳдидларни минималлаштириш).

Ушбу тадқиқот **методологиясининг ўзига хос хусусияти** анъанавий иқтисодий усулларни маркетинг ва ижтимоий таҳлил элементлари билан уйғунлаштириш эди. Бу нафақат дорихоналар фаолиятининг молиявий кўрсаткичларини баҳолаш, балки миқдорларнинг қониқиши, рақамлаштириш даражаси ва давлат қўллаб-қувватлаш дастурларига жалб этилиши каби жиҳатларни ҳам ҳисобга олиш имконини берди. Олинган маълумотлар математик статистика усуллари, жумладан, коэффициентларнинг аҳамиятлилигини текшириш ва ишончли оралиқларни тузиш орқали тасдиқланди.

Шундай қилиб, таклиф этилган методология дорихона ташкилотларининг рақобатбардошлигини баҳолашга назарий чуқурлик ва амалий йўналишни уйғунлаштирган ҳолда комплекс ёндашувни таъминлади. Бу нафақат бозорнинг ҳозирги ҳолатини аниқлаш, балки тез ўзгарувчан ташқи муҳит шароитида дорихона ташкилотлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича аниқ тавсиялар ишлаб чиқиш имконини берди.

Тадқиқот натижалари

Ўтказилган таҳлил Самарқанд вилояти фармацевтика бозорининг ривожланишидаги асосий тенденцияларни аниқлаш ва дорихона ташкилотларининг рақобатбардошлик даражасини баҳолаш имконини берди. Натижалар учта йўналиш бўйича тузилган: ҳудудий номутаносиблик, иқтисодий кўрсаткичлар ва инновацион стратегияларни жорий этиш.

1. Бозорнинг ҳудудий тузилмаси

Дорихона ташкилотларининг энг юқори концентрацияси шаҳарларда кузатилади, бу аҳоли зичлиги ва сайёҳлар оқимининг юқорилиги билан боғлиқ. Қишлоқ жойларида имтиёзли таъминот дастурларида иштирок этувчи давлат дорихоналари устунлик қилади (1-жадвал).

1-жадвал. Дорихона ташкилотларининг Самарқанд вилояти туманлари бўйича тақсимланиши (2025 йил)

Туман	Дорихона ташкилотлари сони	Бозор улуши (%)	Зичлиги (10 минг кишига)	Устун мулкчилик шакли
Самарқанд (шаҳар)	240	45,3	6,8	Хусусий (92%)
Ургут	90	14,1	4,2	Аралаш (МЧЖ + ЙТТ)

Туман	Дорихона ташкilotлари сони	Бозор улуши (%)	Зичлиги (10 минг кишига)	Устун мулкчилик шакли
Каттакўрғон	76	11,9	3,9	Хусусий (85%)
Тойлок	24	3,8	1,5	Давлат (70%)
Қишлоқ туманлари	160	25,0	1,2	Давлат (65%)

Жадвалдан кўриниб турибдики, дорихоналарнинг 45 фоизи Самарқанд шаҳрида жойлашган бўлиб, бу ерда зичлик ҳар 10 минг аҳолига 6,8 тага етади. Қишлоқ туманларида (Тайлок, Нуробод) кадрлар танқислигига дуч келаётган давлат АЖлари устунлик қилмоқда: ходимларнинг атиги 35 фоизи сертификатга эга, дорихоналарнинг 55 фоизи эса мутахассислик маълумотига эга бўлмаган ходимларни ёллашга мажбур бўлмоқда.

2. Рақобатбардошликнинг иқтисодий кўрсаткичлари ва омиллари

50 та АЖнинг молиявий ҳисоботлари таҳлили шаҳар ва қишлоқ ташкilotлари ўртасида сезиларли фарқларни аниқлади (2-жадвал). Рақобатбардошликнинг асосий омиллари қуйидагилар бўлди:

- **Шаҳар АЖлари:** хизмат кўрсатиш тезлиги ($\beta = 0,43$), онлайн савдо (умумий ҳажмнинг 14 фоизи).

- **Қишлоқ АЖлари:** давлат субсидиялари (солиқ имтиёзлари ҳисобига АЖлар сонининг 73 фоизга ўсиши).

2-жадвал. Шаҳар ва қишлоқ АЖларининг иқтисодий кўрсаткичларини таққослаш

Кўрсаткич	Шаҳар АЖлари	Қишлоқ АЖлари
Ўртача рентабеллик	20%	18%
Онлайн савдо улуши	14%	3%

Кўрсаткич	Шаҳар АЖлари	Қишлоқ АЖлари
Ўртача кунлик чек	150 минг сўм	65 минг сўм
Логистика харажатлари	12%	22%
Мижозларнинг қониқиши	4.5/5	3.8/5

Маълумотлар шуни кўрсатадики, шаҳар АЖлари рақамлаштириш ва ассортиментни оптималлаштириш орқали юқори рентабелликка эришмоқда, қишлоқ ташкилотлари эса юқори логистика харажатларига (22%) дуч келмоқда. Шу билан бирга, сертификатланган дорихоналарда мижозларнинг қониқиш даражаси 74 фоизга етади, бу эса ходимларнинг касбий тайёргарлиги муҳимлигини тасдиқлайди.

3. Инновацион стратегияларни жорий этиш

CWOT таҳлили қуйидаги устувор йўналишларни аниқлади:

- **СО-стратегия:** Туристик талабдан (2025 йилда 1,2 миллион сайёҳ) фойдаланиб, ассортиментни кенгайтириш (антисептиклар, қуёш уришига қарши воситалар).

- **WT-стратегия:** Инфузион эритмалар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш орқали дори воситаларига импортга қарамликни (70%) камайтириш.

Тавсияларнинг амалга оширилиши қуйидаги натижаларга эришиш имконини берди:

- Онлайн платформалар ёрдамида хизмат кўрсатиш вақтини 25 фоизга қисқартириш.

- Мижозлар содиқлигининг 15% га ўсиши ("DoriDarmon Самарқанд" тармоғида NPS кўрсаткичи 32 баллдан 58 баллгача кўтарилди).

Шундай қилиб, тадқиқот натижалари рақобатбардошликни баҳолаш бўйича таклиф этилган методиканинг самарадорлигини тасдиқлади, шунингдек, қишлоқ жойлардаги дорихоналарни давлат томонидан

манзилли қўллаб-қувватлаш ва соҳани янада рақамлаштириш зарурлигини кўрсатди.

Muhokama

Таклиф этилган модель шаҳар ва қишлоқ дорихоналари ўртасидаги номуносибликларни аниқлаш имконини бери. Шаҳар дорихоналари учун хизматларни шахсийлаштириш ва туризм сектори билан интеграциялашув ривожланишнинг асосий йўналишлари бўлди. Қишлоқ дорихоналари учун эса ассортиментни оптималлаштириш (биринчи навбатдаги дори воситаларига эътибор қаратиш) ва давлат томонидан қўллаб-қувватлаш муҳим аҳамият касб этди.

SWOT таҳлили қуйидагилар зарурлигини тасдиқлади:

- **СО стратегияси:** Ассортиментни кенгайтириш учун туристик талабдан фойдаланиш.
- **WT стратегияси:** Импорт нархлари ошиши шароитида логистика харажатларини камайтириш.

Xulosa

Шундай қилиб, ишлаб чиқилган услубий ёндашув Самарқанд вилояти шароитида ўз самарадорлигини намоён этди. Минтақавий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда рақобатбардошликни баҳолашнинг мослашувчан модели яратилди. Рақамли ечимларнинг жорий этилиши дорихоналарнинг операцион самарадорлигини оширди.

1. Қишлоқ дорихоналари учун давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чоралари, жумладан бюрократик тартиб-қоидаларни соддалаштириш тавсия этилди.

Адабиётлар рўйхати:

1. Габдулхакова А.И. Фармацевтика ташкилотларининг ички муҳитини маркетинг таҳлили // Устувор илмий йўналишлар: назариядан амалиётга. – 2015. – №. 17. – Б. 179-185.

2. Глижова Т.Н., Петинов Р.Д. Фармацевтика ташкилотини бошқаришнинг замонавий ёндашувлари // Рақамли иқтисодиётда ҳокимият, бизнес ва жамият: глобал ва миллий контекстлар. – 2022. – Б. 195-196.
3. Горячев А.Б. ва бошқалар. Фармацевтика дистрибьютори фаолияти шартларини ўрганиш учун SWOT-таҳлилни модификациялаш // Замонавий клиник тиббиёт ахборотномаси. – 2024. – Т. 17. – №. 6. – Б. 19-27.
4. Грибкова Э.И. ва бошқалар. Иммуномодулятор таъсирга эга дори воситаларини беришда ахборот асимметриясини ўрганиш // "Пульс" тиббий-фармацевтика журнали. – 2023. – Т. 25. – №. 3. – Б. 35-39.
5. Жупаров А.С., Жупарова И.А., Ибрагимова Г.Я. Новосибирск вилояти аҳолисига фарматсевтик ёрдам тизимини таҳлил қилиш // Сибир тиббиёт фанлари журнали. – 2022. – №. 1. – Б. 128-140.
6. Жидченко В.Д. Ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги ва корхоналар ҳамда иқтисодиёт тармоқларининг рақобатбардошлиги ўртасидаги ўзаро боғлиқлик // Менежер. – 2021. – №. 2. – Б. 46-54.
7. Зиновева Э.Ю., Заступов А.В. Корхона рақобатбардошлиги ва уни ошириш йўналишлари // Саноат корхоналарида ишлаб чиқариш ва бошқарувни ташкил этишни такомиллаштириш муаммолари: Олий ўқув юртлари орасидаги илмий ишлар тўплами. – 2021. – №. 1. – Б. 15-19.
8. Колямина Н. В. Замонавий иқтисодий шароитларда корхонанинг рақобатбардошлигини бошқариш //Фан ва ёшлар. - 2021. - Б. 151-153.

9. Лебедева О. В., Третьякова В. А. Корхона рақобатбардошлигини баҳолаш усуллари //Иновациялар. Фан. Таълим. - 2021. - №36. - Б. 2077-2089.

10. Марков К. С. ва бошқалар. Санкциялар киритилгандан сўнг фармацевтика бозорини ўрганиш воситаси сифатида SWOT-таҳлил. - 2023.